

Marsyangdi Journal
(A Peer Reviewed Open Access Research Journal)
ISSN: 2738-9588
Combined Vol. 4 & 5, July, 2024, pp 89-98
eJournal site: www.mmc.edu.np
Doi: <https://doi.org/10.3126/mj.v4i1.67819>

स्नातक अनिवार्य नेपाली पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कन

बुद्धराज खनिया, पिएचडी

सहप्राध्यापक, नेपाली शिक्षा, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, त्रिवि, कीर्तिपुर

इमेल : khaniya.br1@gmail.com

Article History

Received

22nd December, 2023

Revised

1st February, 2023

Accepted

12th March, 2024

लेखसार

त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तर्गत विभिन्न सङ्कायका स्नातक तहमा अनिवार्य विषयका रूपमा लागू गरिएको अनिवार्य नेपाली विषयको पाठ्यक्रमका अङ्गहरूको विश्लेषण गर्ने उद्देश्यले तयार गरिएको यो लेख गुणात्मक ढाँचाको वर्णनात्मक विधिमा आधारित छ। पुस्तकालयीय अध्ययन अनुसार स्नातक तहको अनिवार्य नेपाली विषयको पाठ्यक्रमलाई अध्ययनको मूल सामग्रीका रूपमा छनोट गरी सोही पाठ्यक्रमबाट तथ्यहरू सङ्कलन गरी गुणात्मक ढाँचा अनुसार वर्णन विश्लेषण गरिएको छ। यस अनुसार पाठ्यक्रममा साधारण उद्देश्य र विशिष्ट उद्देश्य पुरा गर्न एघार किसिमका पाठ्यविषयहरू छनोट गरी एघार ओटा एकाइमा स्तरण गरिएको छ। पाठ्यक्रममा कक्षागत र प्रयोगात्मक गरी दुई खण्डमा शिक्षण विधि उल्लेख गरिएको छ। मूल्याङ्कन पद्धतिमा बाह्य र आन्तरिक परीक्षाका आधारहरू खुलाइएको छ। यी कुराहरू पाठ्यक्रमका सबल पक्ष भए पनि पाठ्यक्रमका केही कमजोरीहरू रहेका छन्। साधारण उद्देश्यमा राखिएको 'पाठ वा पाठांशका विषयवस्तुमा आधारित भई स्वतन्त्र अभिव्यक्ति प्रकट गर्न' भन्ने उद्देश्य विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्यवस्तुमा पाईदैन। त्यस्तै पाठ्यक्रममा राखिएको 'कविता, गीत र गजल निबन्ध, कथा, उपन्यास र नाटकको सरसर्ती अध्ययन गरी तिनको आस्वादन गर्न' भन्ने उद्देश्य विशिष्ट र पर्याप्त देखिदैन। विभिन्न चित्राकृतिलाई अनुच्छेदमा रूपान्तर गर्न सकिए पनि अनुच्छेदका सूचनालाई वृत्तचित्र, स्तम्भ चित्र जस्ता विभिन्न चित्राकृतिमा विद्यार्थीलाई रूपान्तर गर्न लगाउनु उपयुक्त होइन किनकि यस्ता कार्य प्राविधिक विषय हुन्। त्यसैगरी शिक्षण विधिमा कक्षागत शिक्षणका लागि एकाइगत विधि र कार्यलापहरूको निर्देशन दिइएको छैन।

शब्दकुञ्जी: पाठ्यक्रम, पाठ्यविषय, उद्देश्य, छनोट, स्तरण

परिचय

पाठ्यक्रम शिक्षण सिकाइको प्रारम्भिक र बृहत् योजना हो। शिक्षण सिकाइका लागि सर्व प्रथम पाठ्यक्रम निर्माण गरिन्छ, त्यसपछि पाठ्यक्रमले निर्देशन गरे बमोजिम पाठ्यपुस्तक - सन्दर्भ पुस्तक - पाठ्यसामग्री - शिक्षण निर्देशिका जस्ता आवश्यक अध्ययन-अध्यापन सामग्री निर्माण गरेर शिक्षण सिकाइ कार्यकलाप सञ्चालन गरिन्छ।

त्यसैले योजनाका रूपमा पाठ्यक्रम तर्जुमा गरेपछि मात्र कार्यान्वयनका अन्य चरणहरू प्रारम्भ गरिन्छ। टिच (सन् २००८) ले सिकने सिकाउने कुराको योजना, त्यसको कार्यान्वयन र मूल्याङ्कनलाई पाठ्यक्रम भनेका छन् भने राजीनिया, अब्बासपुर र जरे (सन् २०१३) ले पाठ्यक्रम योजनालाई के र कतन क्रममा सिकाइने निर्णयका रूपमा लिएका छन्। यसबाट पाठ्यक्रम शिक्षण सिकाइको बृहतर योजना हो भन्ने कुरा प्रस्ट हुन्छ।

समयक्रममा पाठ्यक्रमलाई विभिन्न किसिमले अर्थ्याइएको पाइन्छ। प्रचीन कालमा पाठ्यक्रमलाई विषय सूचीका रूपमा मात्र लिइन्थ्यो। पछि निउरे (२०७४) ले भने बमोजिम विषय वा विषयवस्तुका रूपमा, अनुभवका रूपमा, उद्देश्यका रूपमा, योजनाका रूपमा (पृ. ६-१८) लिन थालियो। त्यसैगरी दर्शनशास्त्रीय दृष्टिमा पनि पाठ्यक्रमलाई फरक फरक किसिमले व्याख्या गरेको पाइन्छ। भट्टराई र जिसी (२०७५) का अनुसार व्यवहारवादी दार्शनिकहरू पाठ्यक्रमलाई व्यवस्थित दस्तावेजका रूपमा लिइन्छन् भने संज्ञानवादीहरू पूर्व निर्धारित कुनै पनि संरचनागत पाठ्यक्रमलाई नस्वीकारी समय सापेक्ष परिस्थितिको आँकलन गरी तयार गरिने पाठ्यक्रमका रूपमा लिइन्छन्। यसरी डुजिनिना, बेल्कोभा, डोन्चेन्को, लिउ र मोरोजोभा (सन् २०१८) ले पाठ्यक्रम योजनालाई गतिशील र उच्चस्तरीय प्रक्रियाका रूपमा व्याख्या गरेबाट पनि पाठ्यक्रमको शाश्वत परिवर्तनशील गतिलाई पुष्टि गर्न सकिन्छ। पछिल्लो समयमा म्यकफेयल (२०२१) ले पाठ्यक्रम विकासको प्रक्रियामा करिकुलम डिजाइन कोहरेन्स (CDC) प्रस्तुत गर्दै छनोट गरिएको विषयको मुख्य अवधारणा, पाठ्यविषयको निर्धारण र तिनको छनोट गरिएका मुख्य अवधारणा विचको तुलना, अवधारणा र पाठ्यविषयलाई जोड्ने तत्व र ज्ञानको मूल्याङ्कन गरी चार ओटा तत्वहरूको व्याख्या गरेका छन्। समयक्रममा कहिले कुनै पक्षलाई त कहिले कुनै पक्षलाई प्राधान्य दिए तापनि सामान्यतः सबै पाठ्यक्रममा उद्देश्य, पाठ्यविषय, शिक्षण विधि, मूल्याङ्कन पद्धतिहरू खुलाइएको हुन्छ।

प्रक्रिया र ढाँचाका दृष्टिले भाषा पाठ्यक्रमको स्वरूप पनि अन्य पाठ्यक्रम जस्तै देखिन्छ। भाषा पाठ्यक्रममा पनि अन्य पाठ्यक्रममा जस्तै सिकने सिकाउने कुराहरूलाई उद्देश्यका आधारमा छनोट र स्तरण गरी विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने आधार समेत दिइएको हुन्छ। तर भाषा पाठ्यक्रममा भाषा सिकाउने उद्देश्यले भाषाकै पाठ्यविषयहरू छनोट र स्तरण गरिन्छ र सोही बमोजिम शिक्षण विधि, मूल्याङ्कन प्रक्रिया जस्ता पक्षहरूको निर्देशन दिइएको हुन्छ। भाषा पाठ्यक्रमका सन्दर्भमा रिचर्ड्स (सन् २००१) ले सिप केन्द्रित पाठ्यांशका मान्यताहरू उल्लेख गरेका छन् जसमा उनले व्यवहारलाई जोड दिएका छन्। नेसन र म्याकालिस्टर (सन् २०१०) ले भाषा पाठ्यांशमा पाठ्यांशको लक्ष्य पुरा गर्ने भाषिक आइटम, विचार, सिप र रणनीतिहरू समावेश गरिने बताएका छन्। यस सन्दर्भमा पौडेल (२०६७) ले भाषा पाठ्यक्रमको अध्ययन, विश्लेषण, मूल्याङ्कन र निर्माणका आधार एवम् प्रक्रिया सम्बन्धी चर्चा गरेका छन्। उनले भाषा पाठ्यक्रमको ढाँचा : शीर्षक, परिचय, उद्देश्य, पाठ्यवस्तुको विवरण, शिक्षण प्रक्रिया, मूल्याङ्कन प्रक्रिया, पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ पुस्तकको सैद्धान्तिक व्याख्या गरी पाठ्यक्रमका अङ्गहरूका आधारमा माध्यमिक तह एवम् स्नातक तहका केही नेपाली शिक्षाका पाठ्यक्रमहरूको विश्लेषण गरेका छन्। त्यसैगरी अधिकारी (२०६७) ले भाषा पाठ्यक्रममा पाठ्यवस्तुको छनोट र स्तरण सम्बन्धी चर्चा गरेका छन्। उनका अनुसार सिकाइको उद्देश्य, विद्यार्थीको तह र स्तर एवम् प्राप्त समयको प्रभाव तथा भाषातत्वको आवृत्ति, विस्तरण, भाषिका, प्रयुक्ति भेद, शैली र माध्यमका आधारमा छनोट गरिन्छ। यस सन्दर्भमा उनी थप्छन् - “स्तरण भनेको छनोट गरिएका पाठ्यवस्तुहरूलाई मनोवैज्ञानिक तथा शैक्षणिक आधारमा क्रमिक रूपमा उकास्नै लैजानु वा उन्नयन गर्नु हो” (पृ.१०३)। यस किसिमले भाषा पाठ्यक्रममा सिकाइका उद्देश्यका आधारमा पाठ्यविषय छनोट गरिन्छ र छनोट गरिएका पाठ्यविषयलाई पूर्वापर सम्बन्ध अनुरूप शृङ्खलाबद्ध गरिन्छ। पाठ्यक्रम मूल्याङ्कनमा यिनै कुराहरूको के कस्तो व्यवस्था गरिएको छ, तिनको चिरफार गरिन्छ।

नेपाली भाषाको शिक्षण सिकाइका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय (त्रिवि) अन्तर्गत विभिन्न सङ्कायमा विभिन्न तहका विभिन्न विषयका पाठ्यक्रमहरू निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिएका छन्। यस क्रममा मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र र शिक्षाशास्त्र सङ्कायको स्नातक तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि अनिवार्य विषयका रूपमा अनिवार्य

नेपालीको पाठ्यक्रम निर्माण गरी लागू गरिएको छ। खनिया (२०७९, २०८०) ले क्रमशः स्नातकोत्तर एवम् स्नातक तहका नेपाली शिक्षाका पाठ्यांशहरूको अध्ययन गरे पनि सो पाठ्यांशमा केन्द्रित भएर अध्ययन अनुसन्धान भएको पाइँदैन। तसर्थ यस अनुसन्धान लेखका लागि स्नातक तहको अनिवार्य नेपालीको पाठ्यक्रम छनोट गरिएको हो। स्नातक तहको अनिवार्य नेपालीको पाठ्यक्रममा समाविष्ट अङ्गहरू : उद्देश्य, पाठ्यविषय, शिक्षण विधि, मूल्याङ्कन पद्धतिका आधारमा विश्लेषण गर्नु यस लेखको मुख्य उद्देश्य हो। त्यसैगरी यस लेखमा पाठ्यक्रमका अङ्गहरूका आधारमा स्नातक तहको अनिवार्य नेपालीको पाठ्यक्रम कस्तो छ ? छनोट र स्तरणका आधारमा निर्धारित पाठ्यविषयहरू के कस्ता छन् ? उद्देश्य अनुरूपताका आधारमा निर्धारित पाठ्यविषयहरू कस्ता छन् ? जस्ता अनुसन्धान प्रश्नहरूको उत्तर खोजी गरिएको छ। यसरी नेपालभर फैलिएको त्रिविका क्याम्पसमा पठनपाठन हुँदै आएको स्नातक तहको अनिवार्य नेपालीको पाठ्यक्रममा केन्द्रित यो अनुसन्धान लेख समसामयिक र सान्दर्भिक देखिन्छ।

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

यो अनुसन्धान लेख गुणात्मक अनुसन्धानको ढाँचा अनुसार वर्णनात्मक विधिका आधारमा तयार गरिएको छ। यसमा पुस्तकालयीय अध्ययन अनुसार स्नातक तहको अनिवार्य नेपालीको पाठ्यक्रमलाई प्राथमिक स्रोत मानी सो पाठ्यक्रमबाट तथ्यहरू सङ्कलन गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ। यस अनुसार स्नातक तहको अनिवार्य नेपाली विषयको पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका उद्देश्य, पाठ्यविषय, शिक्षण विधि, मूल्याङ्कन पद्धति जस्ता स्तम्भहरूको व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ। पाठ्यक्रममा निर्धारण गरिएका पाठ्यविषयहरूलाई छनोट र स्तरणका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ। त्यसैगरी उद्देश्य अनुरूपताका आधारमा पाठ्यविषयहरूको वर्णन विश्लेषण गरिएको छ।

नतिजा तथा छलफल

यस लेखमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तर्गत विभिन्न सङ्कायका स्नातक तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको अनिवार्य नेपालीको पाठ्यक्रम मूल्याङ्कन गरिएको छ। यसमा पहिले सो पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका पाठ्यविषयहरूको छनोट र स्तरणका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ। त्यसपछि निर्धारित पाठ्यविषयहरूलाई उद्देश्य अनुरूपताका आधारमा व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ। विश्लेषण गर्दा छनोट र स्तरणका पाठ्यविषयहरूलाई आरेखमा र विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्यविषयको सम्बन्धलाई तालिकीकरण गरी वर्णन विश्लेषण गरिएको छ। नतिजा तथा छलफलको अन्त्यमा पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका शिक्षण विधि, मूल्याङ्कन पद्धतिको समेत व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ।

स्नातक तहको अनिवार्य नेपालीका पाठ्यविषयहरूको छनोट र स्तरण

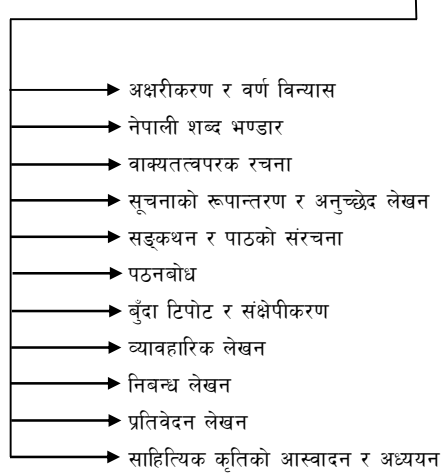
स्नातक तहको अनिवार्य नेपालीको पाठ्यक्रममा के कस्ता पाठ्यविषयहरू छनोट गरिएका छन् र तिनलाई कुन अनुक्रममा स्तरण गरिएको छ भन्ने बारे व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ।

अनिवार्य नेपालीका पाठ्यविषयहरूको छनोट. यहाँ स्नातक तहको अनिवार्य नेपालीको पाठ्यक्रममा छनोट गरिएका पाठ्यविषयहरूलाई चित्र एकमा प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ।

चित्र १

स्नातक अनिवार्य नेपालीका पाठ्यविषय

स्नातक तहको अनिवार्य नेपालीको पाठ्यक्रममा समाविष्ट पाठ्यविषय

चित्र एक अनुसार स्नातक तहको अनिवार्य नेपालीको पाठ्यक्रममा एघार किसिमका

पाठ्यविषयहरू छनोट गरिएका छन् जसमा अक्षरीकरण र वर्ण विन्यास, नेपाली शब्द भण्डार, वाक्यतत्त्वपरक रचना, सूचनाको रूपान्तरण र अनुच्छेद लेखन, सङ्कथन र पाठको संरचना, पठनबोध, बुँदा टिपोट र संक्षेपीकरण, व्यावहारिक लेखन, निबन्ध लेखन, प्रतिवेदन लेखन, साहित्यिक कृतिको आस्वादन र अध्ययन रहेका छन्। यस पाठ्यक्रमको 'पाठ्यांश परिचय'मा भनिए बमोजिम बोध, अभिव्यक्ति र रचना कौशल विकास गर्नका लागि निर्धारित पाठ्यांशहरू छनोट गरिएको पाइन्छ।

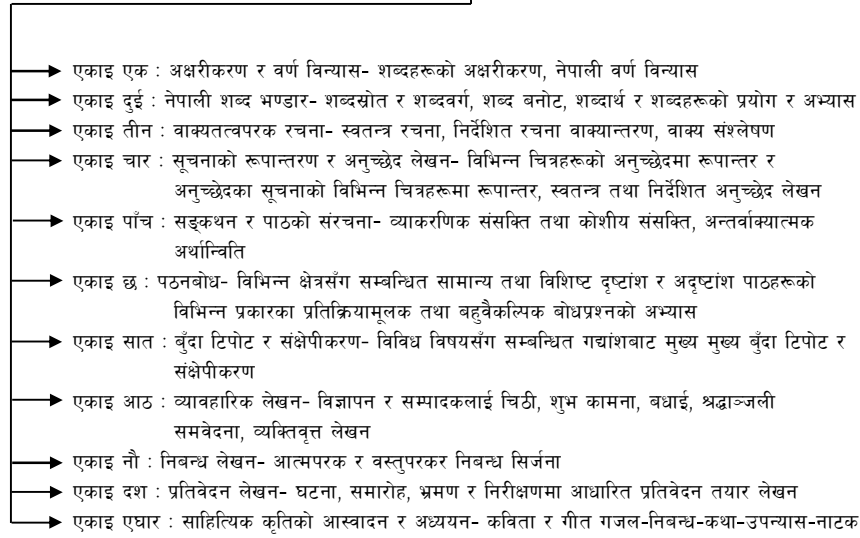
छनोट गरिएका उक्त पाठ्यविषय एक शैक्षिक सत्र वा १५० पाठघण्टाका लागि पर्याप्त देखिन्छन्। बरु स्नातक तहका विद्यार्थीहरूलाई उल्लिखित पाठ्यविषयहरूको पर्याप्त अभ्यास गराउन प्राप्त समय कम देखिन्छ। त्यसका लागि 'बुँदा टिपोट र संक्षेपीकरण'लाई छुट्टै पाठ्यविषयका रूपमा छनोट नगरी 'पठनबोध'सँग अभ्यास गराउन सकिन्छ। त्यसैगरी केही साहित्यिक कृतिहरूलाई नमुनाका रूपमा राखी तिनको सङ्ख्या घटाउन सकिन्छ।

अनिवार्य नेपालीका पाठ्यविषयहरूको स्तरण. यहाँ स्नातक तहको अनिवार्य नेपालीको पाठ्यक्रममा छनोट गरिएका पाठ्यविषयहरूको स्तरणलाई चित्र दुईमा प्रस्तुत गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ।

चित्र २

स्नातक अनिवार्य नेपालीका पाठ्यविषयहरूको स्तरण

स्नातक तहको अनिवार्य नेपालीका पाठ्यविषयहरूको स्तरण

चित्र दुईमा देखाइए बमोजिम चित्र एकमा प्रस्तुत गरिएका पाठ्यविषयहरूलाई क्रमशः एकाइ एक : अक्षरीकरण र वर्ण विन्यास, एकाइ दुई : नेपाली शब्द भण्डार, एकाइ तीन : वाक्यतत्त्वपरक रचना, एकाइ चार : सूचनाको रूपान्तरण र अनुच्छेद लेखन, एकाइ पाँच : सङ्कथन र पाठको संरचना, एकाइ छ : पठनबोध, एकाइ सात : बुँदा टिपोट र संक्षेपीकरण, एकाइ आठ : व्यावहारिक लेखन, एकाइ नौ : निबन्ध लेखन, एकाइ दश : प्रतिवेदन लेखन र एकाइ एघार : साहित्यिक कृतिको आस्वादन र अध्ययन- कविता र गीत गजल-निबन्ध-कथा-उपन्यास-नाटक गरी एघार ओटा एकाइमा स्तरण गरिएको छ। छनोट गरिएका उक्त एकाइहरूको स्तरण विषयवस्तुको प्रकृति अनुसार सामान्यतः स्तरण मिलेको पाइन्छ। तर एकाइ छमा राखिएको पठनबोधसँगै एकाइ सातको बुँदा टिपोट र संक्षेपीकरण संयोजन गर्न सकिन्छ। त्यसैगरी एकाइ चारमा 'सूचनाको रूपान्तरण र अनुच्छेद लेखन' भनिएको छ, जबकि एकाइ तीनको 'वाक्यतत्त्वपरक रचना' पनि अनुच्छेद रचना नै हो। 'सूचनाको रूपान्तरण र अनुच्छेद लेखन'लाई एउटा एकाइ बनाउनु सान्दर्भिक देखिँदैन। बरु अनुच्छेद लेखन र सङ्कथनलाई एउटा एकाइमा राख्नु शैक्षणिक दृष्टिले बढी सान्दर्भिक देखिन्छ।

उद्देश्य अनुरूपताका आधारमा अनिवार्य नेपालीका पाठ्यविषय

यस पाठ्यक्रममा निर्धारण गरिएका साधारण र विशिष्ट उद्देश्य तथा छनोट र स्तरण गरिएका पाठ्यविषयहरूको व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ।

पाठ्यक्रमका साधारण उद्देश्य. यस पाठ्यक्रममा निर्धारित पाठ्यांशको अध्ययनपछि, विद्यार्थीहरू निम्न लिखित भाषिक सिप आर्जन गर्न सक्षम हुने छन् भनिएको छ :

- कथ्य र लेख्य नेपालीको भिन्नता पहिल्याई मानक रूपको प्रयोग गर्न
- नेपाली वाङ्मयका विविध क्षेत्रमा प्रयुक्त शब्दहरूको स्रोत, वर्ग, बनोट र अर्थ बोध गरी वाक्यमा सन्दर्भपूर्ण प्रयोग गर्न

- तालिका, चित्राकृति (डायग्राम) रेखाचित्र (ग्राफ) र आरेखका सूचनालाई अनुच्छेदमा तथा अनुच्छेदमा रहेका सूचनालाई तालिका, चित्राकृति, आलेख र आरेखमा रूपान्तर गर्न
- नेपाली वाक्यतत्वको पहिचान गरी वाक्यतत्वपरक रचना गर्न
- पाठ वा पाठ्यांशका सङ्कथनको संरचना पहिल्याउन
- नेपाली वाङ्मयका विविध क्षेत्रका गद्यांशहरू पढी तिनमा आधारित बोध प्रश्नहरूको उत्तर दिन
- सम्बद्ध गद्यांशको बुँदा टिपोट र संक्षेपीकरण गर्न
- पाठ वा पाठ्यांशका विषयवस्तुमा आधारित भई स्वतन्त्र अभिव्यक्ति प्रकट गर्न
- निर्धारित ढाँचामा आधारित भई विविध व्यावहारिक लेखन र प्रतिवेदन तयार गर्न
- विभिन्न विषयमा आत्मपरक तथा वस्तुपरक निबन्ध लेख्न
- निर्धारित कविता, गीत र गजल, निबन्ध, कथा, उपन्यास र नाटकको सरसर्ती अध्ययन वा आस्वादन गरी प्रतिक्रिया दिन ।

स्नातक अनिवार्य नेपालीका उद्देश्य र पाठ्यविषय. निर्धारित पाठ्यक्रममा उद्देश्य र पाठ्यविषयलाई एउटै तालिकामा राखिए बमोजिम उद्देश्य र पाठ्य विषयहरूलाई तालिका एकमा प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ ।

तालिका १

पाठ्यक्रमका विशिष्ट उद्देश्य तथा पाठ्यविषय

उद्देश्य	पाठ्यविषय
शब्दहरूको अक्षरीकरण गर्न, नेपाली वर्ण विन्यास प्रयोग गर्न । नेपालीका विभिन्न स्रोतका शब्दको पहिचान गर्न शब्दहरूको शब्दवर्ग छुट्ट्याई शब्दको बनोट देखाउन प्रयोग शब्दार्थ अनुसार शब्दहरूको प्रयोग गर्न । वर्णनात्मक प्रकृतिका स्वतन्त्र रचना निर्माण गर्न, भाव, निर्देशित रचना तयार गर्न वाक्य संश्लेषण गर्न । तालिका, चित्राकृति (डायग्राम) रेखाचित्र (ग्राफ) र आरेखको सूचनालाई अनुच्छेदमा र अनुच्छेदमा रहेका सूचनालाई तालिका, चित्राकृति (डायग्राम) रेखाचित्र (ग्राफ) र आरेखमा रूपान्तर गर्न, विभिन्न प्रकृतिका स्वतन्त्र स्वतन्त्र तथा निर्देशित अनुच्छेद रचना गर्न । शब्दहरूको व्याकरणिक र कोशीय संसक्ति पहिल्याउन, अन्तर्वाक्यात्मक अर्थान्वित पत्ता लगाउन नेपाली वाङ्मयका विभिन्न क्षेत्रसँग सम्बद्ध दृष्टांश र अदृष्टांश पाठ र पाठांश तथा बोधात्मक वातावरण, प्रश्नहरूको अभ्यास गर्न ।	क) शब्दहरूको अक्षरीकरण ख) नेपाली वर्ण विन्यास क) शब्दस्रोत र शब्दवर्ग ख) शब्द बनोट ग) शब्दार्थ र (विभिन्न विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित सामान्य र विशिष्ट प्रकृतिका पारिभाषिक शब्दको प्रयोग) र अभ्यास क) स्वतन्त्र रचना (लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष, वाच्य, करण अकरणका आधारमा वर्णन) ख) निर्देशित रचना वाक्यान्तरण) ग) वाक्य संश्लेषण क) तालिका, चित्राकृति वृत्ताकार र स्तम्भ), रेखाचित्र तथा आरेखका सूचनाको अनुच्छेदमा रूपान्तर र अनुच्छेदका सूचनाको तालिका, चित्राकृति (वृत्ताकार र स्तम्भ), रेखाचित्र तथा आरेखमा रूपान्तर ख) स्वतन्त्र तथा निर्देशित अनुच्छेद लेखन
विभिन्न अनुच्छेदबाट बुँदा टिपोट र संक्षेपीकरण गर्न ।	क) व्याकरणिक संसक्ति तथा कोशीय संसक्ति ख) अन्तर्वाक्यात्मक अर्थान्वित नेपाली वाङ्मयका शिक्षा, अर्थ व्यवस्था, भूगोल, ऊर्जा, जैविक विविधता, विज्ञान, प्रविधि, स्वास्थ्य, आदि क्षेत्रसँग सम्बन्धित सामान्य तथा विशिष्ट दृष्टांश र अदृष्टांश पाठ वा पाठ्यांशमा आधारित अनुमानात्मक, निष्कर्षात्मक, तथ्यात्मक, संरचनात्मक तथा समीक्षात्मक प्रकृतिका प्रतिक्रियामूलक तथा बहुवैकल्पिक बोधप्रश्नको अभ्यास क) विविध विषयसँग सम्बन्धित गद्यांशबाट मुख्य मुख्य बुँदा टिपोट ख) नेपाली वाङ्मयका विविध विषयसँग सम्बन्धित गद्यांशका मुख्य कुरा नछुटाई संक्षेपीकरण क) सम्पादकलाई चिठी ख) शुभ कामना, बधाई, श्रद्धाञ्जली र समवेदना ग) व्यक्तिवृत्त लेखन
विज्ञापन, सम्पादकलाई चिठी, शुभ कामना, बधाई ज्ञापन, श्रद्धाञ्जली, समवेदना र व्यक्तिवृत्तका नमुना तयार गर्न । विभिन्न विषयसँग सम्बद्ध आत्मपरक र वस्तुपरक निबन्ध सिर्जना गर्न । घटना, समारोह, भ्रमण, निरीक्षण जस्ता विषयमा प्रतिवेदन तयार गर्न । कविता, गीत र गजल, निबन्ध, कथा, उपन्यास र नाटकको सरसर्ती अध्ययन गरी तिनको आस्वादन गर्न ।	आत्मपरक र वस्तुपरक निबन्ध सिर्जना घटना, समारोह, भ्रमण र निरीक्षणमा आधारित प्रतिवेदन लेखन क) कविता र गीत गजल-माधव घिमिरे : तिम्रो र हाम्रो मन एक होओस्, भूपि शेरचन : मेरो चोक, हरिभक्त कटुवाल : भोलिको नेपाल, दुर्गालाल श्रेष्ठ : मनको दैलो, अमर गिरी चराका गीतहरू, धीरेन्द्र प्रेमर्षि : आँसु लुकाई परेलीमा ख) निबन्ध- लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा: के नेपाल सानो छ ?, शङ्कर लामिछाने : गोधूलि संसार, भैरव अर्याल : टाउको, शारदा शर्मा : सुखसत्ता ग) कथा- विश्वेश्वर प्रसाद कोइराला : एक रात, राजेन्द्र विमल : लङ्काकाण्ड, पद्मावती सिंह : आरुको बोट, ऋषिराज बराल : पछवरीया टोल, महेश विक्रम शाह : गाउँमा गीतहरू गुन्जिँदैनन् घ) उपन्यास - सरुमक्त : चुली ड) नाटक - अ) विजय मल्ल : सत्ताको खोजमा आ) कृष्ण शाह यात्री : पीडा आरोहण

यस पाठ्यक्रममा जम्मा एघार ओटा बुँदामा निर्धारण गरिएका साधारण उद्देश्यलाई विस्तार गरी अठार ओटा विशिष्ट उद्देश्यहरू निर्धारण गरिएका छन्। उक्त अठार उद्देश्यहरूलाई अक्षरीकरण र वर्ण विन्यास, नेपाली शब्द भण्डार, वाक्यतत्त्वपरक रचना, सूचनाको रूपान्तरण र अनुच्छेद लेखन, सङ्कथन र पाठको संरचना, पठनबोध, बुँदा टिपोट र संक्षेपीकरण, व्यावहारिक लेखन, निबन्ध लेखन, प्रतिवेदन लेखन एवम् कविता र गीत गजल-निबन्ध-कथा-उपन्यास-नाटक जस्ता साहित्यिक कृति गरी जम्मा एघार मूल क्षेत्रमा आवद्ध गरिएको छ। यसरी स्नातक तहको अनिवार्य नेपालीको पाठ्यक्रममा उल्लिखित एघार किसिमका विशिष्ट उद्देश्य र तदनुरूप एघार किसिमका पाठ्यविषयको व्यवस्था गरिएको छ। तर साधारण उद्देश्यमा नभनिएको 'अनुच्छेद लेखन' विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्यविषयमा राखिएको छ। त्यसैगरी साधारण उद्देश्यमा राखिएको 'पाठ वा पाठांशका विषयवस्तुमा आधारित भई स्वतन्त्र अभिव्यक्ति प्रकट गर्न' भन्ने उद्देश्य विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्यवस्तुमा विशिष्टीकृत भएको पाइँदैन। यदि उक्त साधारण उद्देश्यलाई 'अनुच्छेद लेखन'सँग जोडिएको हो भने साधारण उद्देश्य र विशिष्ट उद्देश्यको क्रम मिल्दैन। यस सन्दर्भमा साधारण उद्देश्य र विशिष्ट उद्देश्यका बिच सम्बन्ध देखिँदैन।

सामान्यतः उद्देश्य र पाठ्यविषय बिच सम्बन्ध देखिन्छ वा भनौं उद्देश्य अनुरूप पाठ्यविषयहरूको व्यवस्था गरिएको छ। पाठ्यक्रमको अन्त्यमा राखिएको 'कविता, गीत र गजल, निबन्ध, कथा, उपन्यास र नाटकको सरसर्ती अध्ययन गरी तिनको आस्वादन गर्न' भन्ने विशिष्ट उद्देश्य विशिष्ट र पर्याप्त देखिँदैन। स्नातक तहका विद्यार्थीहरूका लागि साहित्यिक कृतिहरू राखिनु एउटा आस्वादनीय पक्ष हो भने अर्को महत्वपूर्ण पक्ष त्यसको प्रभाव वा समग्र प्रतिक्रिया पनि हो। यस दृष्टिले सो उद्देश्य अमूर्त र अपर्याप्त देखिन्छ। त्यस्तै 'तालिका, चित्राकृति (डायग्राम) रेखाचित्र (ग्राफ) र आरेखको सूचनालाई अनुच्छेदमा र अनुच्छेदमा रहेका सूचनालाई तालिका, चित्राकृति (डायग्राम) रेखाचित्र (ग्राफ) र आरेखमा रूपान्तर गर्न' भन्ने उद्देश्य र 'तालिका, चित्राकृति (वृत्ताकार र स्तम्भ), रेखाचित्र तथा आरेखका सूचनाको अनुच्छेदमा रूपान्तर र अनुच्छेदका सूचनाको तालिका, चित्राकृति (वृत्ताकार र स्तम्भ), रेखाचित्र तथा आरेखमा रूपान्तर' भन्ने पाठ्यविषय व्यावहारिक देखिँदैनन्। तालिका, चित्राकृति (वृत्ताकार र स्तम्भ), रेखाचित्र तथा आरेखका सूचनाको अनुच्छेदमा रूपान्तर गर्न सकिन्छ तर अनुच्छेदका सूचनाको तालिका, आरेखमा रूपान्तर गर्न सकिए पनि वृत्तचित्र र स्तम्भ चित्रमा रूपान्तर गर्ने कुरा प्राविधिक भएकाले हस्तलिखित सम्भव हुँदैन। त्यसैगरी एकाइ पाँचमा राखिएका उद्देश्य र पाठ्यविषयहरू सैद्धान्तिक प्रकृतिका भएको हुँदा शैक्षणिक दृष्टिले उपयुक्त मानिँदैनन्।

शिक्षण विधि

स्नातक तहको अनिवार्य नेपालीको पाठ्यक्रममा शिक्षण विधि उल्लेख गरिएको छ। पाठ्यक्रममा भनिएको छ - "शिक्षण विधि : निर्धारित पाठ्यक्रमलाई कक्षागत र प्रयोगात्मक दुई खण्डमा छुट्याई अभ्यास गराइने छ। क) ७० पूर्णाङ्कको शिक्षण कक्षागत व्याख्यान, प्रश्नोत्तर, छलफल, कक्षाकार्य, गृहकार्य, आदिद्वारा गराइने छ। ख) सम्बन्धित शिक्षकको निर्देशनमा विद्यार्थी आफैँले ३० पूर्णाङ्कको अध्ययन पुरा गर्ने छन्" (अनिवार्य नेपाली विषय स्थायी समिति, २०७७, पृ. १२२)। पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका प्रत्येक एकाइगत पाठ्यविषयहरूलाई कसरी शिक्षण गर्ने, कुन विधि र तरिका अवलम्बन गर्ने, के कस्ता शिक्षक विद्यार्थी क्रियाकलापहरू गर्ने जस्ता विस्तृत शिक्षण विधि उल्लेख नगरी सामान्य सङ्केत मात्र गरिएको छ। यसले गर्दा पाठ्यक्रमको मर्म अनुसार शिक्षण हुन नसकी मुलुकभर रहेका त्रिविका क्याम्पसहरूमा स्नातक तहका विद्यार्थीहरूको शिक्षण प्रक्रियामा अनेकता आउन सक्छ।

मूल्याङ्कन पद्धति

पाठ्यक्रममा मूल्याङ्कन सम्बन्धी निर्देशनहरू दिइएको छ। मूल्याङ्कन पद्धतिमा ७० पूर्णाङ्कको वार्षिक वा बाह्य र ३० पूर्णाङ्कको आन्तरिक परीक्षा (मूल्याङ्कन) गर्ने कुरा गरिएको छ। बाह्य परीक्षाका लागि परिशिष्टमा विशिष्टीकरण तालिका (फ्रिड) दिएर सोही अनुसार विभिन्न एकाइगत सन्तुलन हुने गरी ७० पूर्णाङ्कका प्रश्नहरू सोधिने कुरा गरिएको छ। त्यसैगरी ३० अङ्कको आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि उपस्थिति (५ अङ्क), कक्षा सहभागिता र प्रस्तुति (५ अङ्क), आन्तरिक परीक्षा (१० अङ्क), परियोजना कार्य (१० अङ्क) आधारहरू दिइएको छ। यस किसिमले मूल्याङ्कन प्रक्रिया खुलस्त देखिन्छ। तर केही सन्दर्भमा शब्दको अन्यथा प्रयोगले अस्पष्ट पारेको छ।

अनुमान लगाए प्रयोग गर्नुपर्ने स्थिति छ । मूल्याङ्कन पद्धतिमा '३० पूर्णाङ्कको आन्तरिक परीक्षा' उल्लेख गरिएको छ । त्यसैगरी ३० पूर्णाङ्कको आन्तरिक परीक्षा अन्तर्गत 'आन्तरिक परीक्षा-१० अङ्क' भनिएको छ । अन्य निर्देशनहरू हेर्दा मूल्याङ्कन पद्धतिमा '३० पूर्णाङ्कको आन्तरिक परीक्षा' नभएर '३० पूर्णाङ्कको आन्तरिक मूल्याङ्कन हुनुपर्ने हो ।

पाठ्यक्रममा 'आन्तरिक परीक्षाको अङ्क विभाजन र क्रियाकलापका लागि सामग्री निर्माणका नमुना आधार' शीर्षक अन्तर्गत क) मा 'अङ्क विभाजन' दिइएको छ भने ख) मा 'क्रियाकलापका लागि सामग्री निर्माणका नमुना आधार' शीर्षकमा केही एकाइ, तिनका पाठ्यांश र तिनका लागि एकाइगत नमुना कार्यकलापहरू दिइएको छ । दिइएका केही नमुना कार्यकलापहरू कक्षागत शिक्षण सिकाइ कार्यकलाप हुन् कि प्रयोगात्मक कार्यकलाप हुन्, केही प्रस्ट छैन । पाठ्यक्रममा दिइएका निर्देशनहरू स्पष्ट नहुनुलाई कमजोरी मानिन्छ ।

निष्कर्ष

यस लेखमा त्रिविका विभिन्न सङ्काय अन्तर्गत स्नातक तहमा पठनपाठन हुने अनिवार्य नेपालीको पाठ्यक्रममा समाविष्ट उद्देश्य, पाठ्यविषय, शिक्षण विधि र मूल्याङ्कन पद्धतिको वर्णन विश्लेषण गरिएको छ । स्नातक तहको अनिवार्य नेपालीको पाठ्यक्रममा एघार किसिमका साधारण उद्देश्य र अठार ओटा विशिष्ट उद्देश्य निर्धारण गरिएको छ । अठार ओटा विशिष्ट उद्देश्य प्राप्त गर्न एघार विषय क्षेत्र छनोट र स्तरण गरिएको छ । अक्षरीकरण र वर्ण विन्यास, नेपाली शब्द भण्डार, वाक्यतत्त्वपरक रचना, सूचनाको रूपान्तरण र अनुच्छेद लेखन, सङ्कथन र पाठको संरचना, पठनबोध, बुँदा टिपोट र संक्षेपीकरण, व्यावहारिक लेखन, निबन्ध लेखन, प्रतिवेदन लेखन, कविता, गीत, गजल, निबन्ध, कथा, उपन्यास र नाटक जस्ता साहित्यिक कृति सम्बन्धी उद्देश्य र पाठ्यविषय क्रमशः स्तरण गरिएको छ ।

पाठ्यक्रममा ७० पूर्णाङ्कको कक्षागत र ३० पूर्णाङ्कको प्रयोगात्मक गरी दुई खण्डमा शिक्षण विधिलाई छुट्याइएको छ । व्याख्यान, प्रश्नोत्तर, छलफल, कक्षाकार्य, गृहकार्य, आदिद्वारा कक्षागत शिक्षण गर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ भने सम्बन्धित शिक्षकको निर्देशनमा विद्यार्थी आफैँले ३० पूर्णाङ्कको अध्ययन पुरा गर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । मूल्याङ्कन पद्धतिमा दिइएको विशिष्टीकरण तालिका (ग्रिड) अनुसार ७० पूर्णाङ्कको वार्षिक वा वात्य र विभिन्न आधारहरू सहित ३० पूर्णाङ्कको आन्तरिक परीक्षा (मूल्याङ्कन) गर्ने कुरा गरिएको छ । यसरी पाठ्यक्रममा मूलभूत अङ्गहरू समावेश गरी निर्माण गरिएको पाठ्यक्रममा समाविष्ट साधारण उद्देश्य, विशिष्ट उद्देश्य, उद्देश्य अनुरूप पाठ्यविषयहरूको छनोट र स्तरण, शिक्षण विधि र मूल्याङ्कन पद्धति सामान्यतः स्नातक तहका विद्यार्थीको स्तर अनुरूप देखिन्छन् ।

पाठ्यक्रममा धेरै सवल् पक्ष भए तापनि केही प्राज्ञिक तथा प्राविधिक कमजोरीहरू पनि रहेका छन् । 'पठनबोध' र 'बुँदा टिपोट र संक्षेपीकरण' लाई अलग अलग एकाइमा विभक्त गर्न आवश्यक देखिँदैन । त्यसैगरी साधारण उद्देश्यमा नभनिएको 'अनुच्छेद लेखन' विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्यविषयमा राखिएको छ । साथै साधारण उद्देश्यमा राखिएको 'पाठ वा पाठांशका विषयवस्तुमा आधारित भई स्वतन्त्र अभिव्यक्ति प्रकट गर्न' भन्ने उद्देश्य विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्यवस्तुमा भेटिँदैन । त्यस्तै 'कविता, गीत र गजल, निबन्ध, कथा, उपन्यास र नाटकको सरसर्ती अध्ययन गरी तिनको आस्वादन गर्न' भन्ने विशिष्ट उद्देश्य विशिष्ट र पर्याप्त देखिँदैन । स्नातक तहमा अनिवार्य विषय अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि साहित्यिक कृतिहरू राखिनु आस्वादनीय पक्षका साथै कृतिको प्रभाव वा समग्र प्रतिक्रिया पनि हो । त्यस्तै उद्देश्य र पाठ्यविषयमा राखिएका अनुच्छेदका सूचनालाई वृत्तचित्र र स्तम्भ चित्रमा रूपान्तर गर्ने कुरा प्राविधिक भएकाले विद्यार्थीलाई अभ्यास गराउने कुरा उपयुक्त होइन ।

पाठ्यक्रमका सबै अङ्गहरूमध्ये शिक्षण विधि बढी कमजोर देखिन्छ । कक्षागत शिक्षणका लागि एकाइगत विधि र क्रियाकलापहरूको निर्देशन नदिई समग्रमा शिक्षण विधि मात्र उल्लेख गरिएको छ । त्यस्तै पाठ्यक्रमका केही सन्दर्भमा शब्दको अन्यथा प्रयोगले अस्पष्ट पारेको छ । मूल्याङ्कन पद्धतिमा '३० पूर्णाङ्कको आन्तरिक परीक्षा लिइने छ' भनिएको छ । त्यसैगरी ३० पूर्णाङ्कको आन्तरिक परीक्षा अन्तर्गत 'आन्तरिक परीक्षा-१० अङ्क' भनिएको छ ।

मूल्याङ्कन पद्धतिमा '३० पूर्णाङ्कको आन्तरिक परीक्षा' नभएर '३० पूर्णाङ्कको आन्तरिक मूल्याङ्कन हुनुपर्दछ । पाठ्यक्रममा 'आन्तरिक परीक्षाको अङ्क विभाजन र क्रियाकलापका लागि सामग्री निर्माणका नमुना आधार' शीर्षक अन्तर्गत ख) मा दिइएका कार्यकलापहरू कक्षागत शिक्षण सिकाइ कार्यकलाप हुन् कि प्रयोगात्मक कार्यकलाप हुन्, खुलस्त छैन । पाठ्यक्रमको मूल एकाइमा साहित्यिक कृतिहरूको अध्ययन र आस्वादन हुनुपर्नेमा 'साहित्यिक कृतिहरूको आस्वादन र अध्ययन' हुनु पाठ्यक्रमको प्राविधिक कमजोरी हो ।

स्नातक तहको अनिवार्य नेपालीको पाठ्यक्रम मूल्याङ्कन गरी तयार गरिएको अनुसन्धान लेख प्रथमतः त्रिवि, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र त्यस अन्तर्गत रहेको अनिवार्य नेपाली विषय समितिका लागि प्रत्यक्ष उपयोगी हुने छ । त्यस्तै पाठ्यक्रम लागू गरिएका सङ्काय (शिक्षाशास्त्र र मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र) का डिन कार्यालय र ती अन्तर्गत रहेका नेपाली विषय समितिका लागि पनि यो लेख उपयोगी हुने छ । त्यसैगरी स्नातक अनिवार्य नेपाली शिक्षण सिकाइ गर्ने शिक्षक विद्यार्थीले पनि यो लेख उपयोग गर्न सक्ने छन् । साथै यस किसिमको अध्ययन अनुसन्धान गर्ने, पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने व्यक्तिहरूका लागि समेत यो लेख सहायक हुने छ ।

सन्दर्भ सूची

- अधिकारी, हेमाङ्ग राज (२०६७). *भाषा शिक्षण केही परिप्रेक्ष्य तथा पद्धति*. विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- अमेरिकन / American Psychological Association. (2020). *Publication manual of American Psychological Association*. (7th ed.). APA.
- क्रेसवेल / Creswell, J. W. (2012). *Educational research* (4th ed.). Pearson Education Inc.
- खनिया, बुद्धराज (२०७९). *स्नातकोत्तर तहको नेपाली शिक्षाका पाठ्यांशको अध्ययन*. शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, त्रिवि, कीर्तिपुरमा प्रस्तुत लघु अनुसन्धान ।
- खनिया, बुद्धराज (२०८०). *स्नातक तहको नेपाली शिक्षाका पाठ्यांशको मूल्याङ्कन*. विश्वविद्यालय अनुदान आयोग भक्तपुरमा प्रस्तुत लघु अनुसन्धान ।
- टिच / Teach, L. (2008). The language curriculum: A social contextual perspective. *The Language Curriculum*. 41:2, 147–181. doi:10.1017/S0261444807004867
- डुजिनना / Druzhinina, M., Belkova, N., Donchenko, E., Liu, F. and Morozova, O. (2018). *Curriculum design in professional education: Theory and practice*. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20185001046>. SHS Web of Conferences 50, 01046.
- निउरे, ध्रुव प्रसाद (२०७४). *पाठ्यक्रम अभ्यास*. क्वेस्ट पब्लिकेसन ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्रका तर्फबाट अनिवार्य नेपाली विषय स्थायी समिति (२०७७). *नेपाली साहित्यिक रचना* (तेस्रो संस्क.). साझा प्रकाशन ।
- नेसन / Nation, I. S. P. and Macalister, J. (2010). *Language curriculum design*. Routledge.
- पौडेल, माधव प्रसाद (२०६७). *भाषा पाठ्यक्रम, पाठ्य सामग्री तथा शिक्षण पद्धति*. विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- भट्टराई, होमनाथ र जिजी, कृष्ण बहादुर (२०७५). *पाठ्यक्रम अभ्यास*. ज्युपिटर प्रकाशन ।
- म्याकफेयल / McPhail, G. (2021). The search for deep learning: a curriculum coherence model. *Journal of Curriculum Studies*, 53(4), 420–434. <https://doi.org/10.1080/00220272.2020.1748231>
- राजी निया / Rajae Nia, M., Abbaspour, E., and Zare, J. (2013). A critical review of recent trends in second language syllabus design and curriculum development. *International Journal of Research Studies in Language Learning*, 2(9) 2, 63-82.
- रिचर्ड्स / Richards, J. (2001). *Curriculum development in language teaching*. Cambridge University Press. <<http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511667220>>